

Willem Dreeslezing 2007 Gelijkheid in de toekomstige verzorgingsstaat

Op maandag 2 juli 2007 heeft Professor dr. Gösta Esping-Andersen, hoogleraar sociologie aan de Pompeu Fabra universiteit in Barcelona, de jaarlijkse Drees-lezing gehouden. Als coreferent bij deze lezing zal dr. A. Rinnooy Kan, voorzitter van de SER, opgetreden.

Göran Esping-Andersen

Drees lezing 2 juli 2007

Göran Esping-Andersen gaat in op het brede spectrum van gelijkheid in de verzorgingsstaat en wat de verzorgingsstaat zou moeten doen om gelijkheid te realiseren. De periode na de Tweede Wereldoorlog kent een aantal golven met verschillende betekenissen van de term gelijkheid. Die periode werd gekenmerkt door gelijkheid aan kansen. Er waren grote onderwijshervormingen en democratisering van het onderwijssysteem om ervoor te zorgen dat de sociale achtergrond van kinderen geen invloed had op de schoolresultaten. In de verschillende landen van Europa ontstond een ander begrip van gelijkheid. Men moest meer gelijk zijn in welbevinden en leefstandaard en gelijkheid werd het grote doel.

Momenteel is er een nieuwe vorm, die van de initiële nadruk op kansen, niet in het minst aangezet door een toenemend besef dat het accent moet liggen op capaciteiten. Dit is het onderwerp waar sociaal en publiek beleid over zou moeten gaan – het versterken van onze capaciteiten om burgers te zijn en ons leven goed in te richten. Deze twee begrippen van gelijkheid lijken nogal gescheiden doelen. Gelijkheid in resultaat zal voor velen een illusie zijn en het zou geen centraal item moeten zijn op de agenda van de verzorgingsstaat. Gelijkheid in kansen is een politiek gemakkelijker doel dan rechtvaardigheid; onrechtvaardigheid is onacceptabel, zelfs voor de meest rationele econoom. Wat moeilijker is te erkennen is de relatie tussen deze twee gelijkheden en ook de manier waarop deze zijn gerelateerd aan doelmatigheid. Er is duidelijk beleid nodig om gelijkheid in kansen te vergroten – beleid dat ook is gericht op gelijkheid in resultaat. Zonder dat is het fenomeen gelijke kansen een illusie.

Er is beweging – niet alle kinderen met een achterstandsachtergrond staan later nog op achterstand. En vice versa, niet alle kinderen uit de bovenkant van de samenleving blijven aan de bovenkant. Het is verbazingwekkend en enigszins betreurenswaardig dat er in de laatste 60 jaar, in algemene zin, in de ontwikkelde landen niet meer beweging is ontstaan. Het is ongeveer gelijk gebleven, ondanks grote onderwijshervormingen, uitbreiding van onderwijs, inspanningen om de inkomens te herverdelen en de hulp aan gezinnen. De constant flux is al generaties constant. Gezien de gelijkheid in kansen zijn er efficiencyredenen waarom we ons hier zorgen over moeten maken. Eén van de redenen is het feit dat een steeds kleiner wordende generatie steeds grotere groepen ouderen en hulpbehoevenden moet ondersteunen. De groep die tegenwoordig in Europa wordt geboren is klein en moet in de komende decennia een grote groep ouderen onderhouden. Dat is de onzekerheid over de houdbaarheid van ons model op de lange termijn. Daarnaast stijgt ook het benodigde niveau van vaardigheden en kwalificaties om in het leven te slagen.

Het is een grote uitdaging om vanuit efficiencyoogpunt, of oogpunt van gelijkheid een gewenste samenleving te creëren voor de komende decennia. De tegenstroom is hierbij groter dan men denkt.

Er zijn drie moeilijkheden die grote uitdagingen zijn voor de toekomst:

§ De toenemende inkomensverschillen in de samenleving;

§ De diversiteit van de bevolkingsgroepen;

§ De veranderende gezinnen.

Ten eerste moet duidelijk worden welke soorten vaardigheden in de kenniseconomie centraal staan. Dit is een controversieel punt en er is geen pasklaar antwoord. Vroeger nam men aan dat opleiding, het officiële schoolsysteem, burgers/jongeren zou voorzien van de benodigde vaardigheden om iets te bereiken in de samenleving. Dit lijkt niet meer het geval te zijn. Opleiding is nog steeds nodig, dit is niet meer voldoende voor goede kansen in de maatschappij.

Er zijn twee nieuwe dimensies van vaardigheden: cognitieve vaardigheden – het vermogen om informatie te begrijpen, te interpreteren en productief te gebruiken, en emotionele intelligentie – het vermogen om samen te werken, leiderschapsvaardigheden en communicatieve en coördinerende vaardigheden. Dit soort vaardigheden worden vroeg in het leven aangeleerd. In de vroege jeugd wordt de basis gelegd voor niet alleen de emotionele intelligentie, maar ook voor de cognitieve vaardigheden. De eerste zes levensjaren zijn essentieel. Elke psycholoog zal kunnen bevestigen dat kinderen die in hun eerste jaren onvoldoende zijn gestimuleerd in de ontwikkeling van hun cognitieve vaardigheden, dit moeilijk inhalen.

Het overzicht van onze huidige jeugd kent twee dimensies. De eerste is opleiding – het aantal kinderen dat school heeft afgemaakt met een kwalificatie. Nederland scoort hier hoog, maar sommige Europese landen hebben 30% vroegtijdige schoolverlaters zonder kwalificatie. Deze kinderen zullen in de B-categorie van de arbeidsmarkt belanden. Ze zullen te kampen krijgen met langdurige werkloosheid en zullen de komende decennia de lageloon-bevolkingsgroep vormen. De cognitieve vaardigheden vormen de tweede dimensie. Sommige landen scoren laag in vergelijking met andere. De Duitsers waren ontsteld over het feit dat men niet nummer 1 van de wereld was. Het verschil in prestatieniveau tussen ontwikkelde landen is echter niet interessant. Waar het om gaat is de mate van spreiding en deze heeft weinig te maken met het gemiddelde. Finland, Korea en Japan zijn landen met een zeer hoog gemiddelde en weinig spreiding. Deze landen hebben weinig mensen met een laag cognitief vaardigheidsniveau. In landen als de Verenigde Staten en Spanje zitten veel kinderen, naast een zeer laag gemiddeld vaardigheidsniveau, onder het minimum, wat eigenlijk betekent dat ze disfunctioneel zijn. Ze begrijpen informatie niet. Het gaat niet om ingewikkelde informatie, maar om de basisinformatie die elke burger in zijn dagelijks leven of zijn werksituatie moet kunnen gebruiken. Het feit dat in sommige landen meer dan 10% van de huidige jeugd op een disfunctioneel niveau zit, is alarmerend. Nederland doet het ook in deze dimensie relatief goed.

De belangrijkste les hieruit is dat er geen genetische verklaring is. Er is geen reden te denken dat bijvoorbeeld Finnen genetisch superieur zijn aan Spanjaarden. Het verschil wordt veroorzaakt door institutioneel beleid. Het beleid loopt sterk uiteen ten aanzien van het vermogen om de jeugd zo homogeen mogelijke vaardigheden bij te brengen.

Er zijn drie uitdagingen, ofwel bedreigingen, voor de gelijkheid in kansen en het bereiken van een meer homogene vaardigheidsstructuur in de economie van morgen. De eerste betreft de groeiende inkomensverschillen. Het inkomen van de ouders is belangrijk voor de ontwikkeling van kinderen. Ouders investeren in hun kinderen – menselijk kapitaal. Hoe ongelijker de inkomensverdeling van de

ouders hoe ongelijker de ontwikkeling van hun kinderen. Het inkomensverschil in de ontwikkelde landen is in de laatste 20 of 30 jaar met sprongen toegenomen. In sommige landen, zoals Zweden, zelfs met 20 tot 25%. Dat beïnvloedt de mogelijkheid van ouders om in hun kinderen te investeren. Ook het aantal kinderen dat in armoede opgroeit neemt toe. Daarbij speelt mee dat de nieuwe ongelijkheid in inkomensverdeling niet gelijk over de bevolking is verdeeld. De jongvolwassenen zijn de voornaamste slachtoffers van het groeiende inkomensverschil. Hier zit een hoge concentratie van lage inkomens en inkomensonzekerheid terwijl juist deze groep – in de vruchtbare leeftijd – van belang is voor de toekomstige kinderen. De stijging van de inkomensverschillen is zeer zorgelijk voor de toekomst.

Er is sprake van een sociale erfenis van inkomensongelijkheid tussen de generaties. Er is een relatie tussen ouderlijk inkomen en het inkomen van de kinderen. Een correlatie van 0,5, zoals in de Verenigde Staten en Engeland, leert dat ongeveer de helft van de ongelijkheid in de generatie van de ouders is overgeheveld naar het inkomen van hun nageslacht. Dat is een sterk sociaal overleveringseffect. Dit kan in principe eenvoudig worden gereduceerd. Denemarken presteert goed met een niveau van overlevering van minder dan eenderde van het niveau in de Verenigde Staten en Engeland.

De tweede uitdaging heeft te maken met de toenemende immigratie. Immigratie is voor veel zaken goed. Tweede generatie allochtonen gaan steeds meer op autochtonen lijken, vooral ten aanzien van demografisch gedrag. Op één vlak doen ze dit in bijna alle Europese landen echter niet: op het gebied van vaardigheden en opleiding blijven ze achter. Er zit een grote kloof tussen de gemiddelde prestaties van allochtone en autochtone kinderen, vooral in landen met een Germaanse basis in de taal – Duitsland, Oostenrijk, Nederland en Vlaanderen. Dit heeft te maken met “het immigrant zijn” – allochtonen hebben minder inkomen, ouders hebben wellicht minder opleiding en een mindere economisch status.. Als men deze factoren wegneemt blijft de kloof in veel landen, inclusief Nederland, nog groot. Maar in sommige landen verdwijnt hij. In Ierland en de Verenigde Staten doen immigranten het beter als men een aanpassing maakt voor de compositiefactoren van immigrant zijn.

De kloof in Nederland is zorgelijk en begint te wijzen in de richting van een tweedeling van de maatschappij. Het feit dat de immigratiekloof in andere landen tot relatief beperkte proporties kan worden gereduceerd, laat zien dat er geen genetisch bepaalde zaken zijn. In sommige landen is het wellicht makkelijker om immigrant te zijn, bijvoorbeeld in Spanje voor iemand die uit Latijns-Amerika komt; dan is er immers geen taalbarrière. Dit geldt ook voor Nederlandse immigranten uit bijvoorbeeld de Antillen en andere ex-koloniën waar Nederlands wordt gesproken. Maar voor de andere immigranten is het leren van de taal heel moeilijk.

De derde uitdaging heeft te maken met het nieuwe gezin. Het nieuwe gezin, dat vaak werd geduid als het a-typische gezin, is nu het typische gezin. Er is een grotere homogeniteit tussen de paren. Vroeger trouwde de manager met zijn secretaresse, de dokter met de verpleegster en de tandarts met zijn assistente. Dat patroon is verlaten. Nu is er vaak een match van gelijksoortige of bijna identieke opleidingscriteria – de chirurg trouwt met een chirurg en de manager trouwt met de andere manager. Er zijn twee ouders met een menselijk kapitaal op topniveau en een hoog inkomen. Ook is er een toegenomen homogeniteit bij de sociaal zwakkeren. De homogeniteit concentreert zich met name aan de bovenkant en de onderkant van de samenleving. Dit wordt geïllustreerd door de toename van gezinnen zonder werk – twee onopgeleide mensen die trouwen staan niet sterk in de arbeidsmarkt. Dit zet zich voort in hun investeringen in de kinderen. Het menselijk kapitaal dat ouders hebben – hun vaardigheden en de zaken die ze in de gezinscontext gebruiken om de kinderen te stimuleren en op te voeden – wordt als gevolg hiervan ook gepolariseerd. Er is een toenemend aantal gezinnen dat niet

alleen economisch zwak is maar zich ook bijna per definitie minder krachtig voor de kinderen inzet. Een alleenstaande moeder heeft naast haar werk minder middelen en tijd dan een gezin met twee ouders. Dit is ook reden voor zorg over de toekomst van onze kinderen.

Amerikaans onderzoek laat zien dat kinderen grote nadelen ondervinden als ze zijn grootgebracht in een gezin met alleen een moeder. Europees onderzoek laat een genuanceerder beeld zien. Dit kan te maken hebben met het soort vrouwen dat alleenstaande moeder wordt. In de VS zijn het voornamelijk vrouwen met weinig opleiding – er zijn veel tienerzwangerschappen. Dat kan iets te maken hebben met de slechte prestaties van kinderen uit eenoudergezinnen. In sommige landen is het profiel bijna het tegenovergestelde. In Italië en Spanje is het heel duur om te scheiden en; alleenstaande moeders hebben daar veelal een hogere sociale status.

Wat moet er gedaan worden ter verbetering van de spreiding van kapitaal, vermogen en vaardigheden van de huidige en toekomstige jeugd? Om die beleidsvraag te beantwoorden moeten de mechanismen duidelijk zijn.

Het idee onderwijshervormingen zouden leiden tot gelijke kansen blijkt niet waar te zijn. Dit komt omdat de ongelijkheden voor het grootste deel ontstaan in de periode voordat de kinderen naar school gaan. De eerste levensjaren zijn cruciaal. Hierdoor wordt de uitdaging nog groter omdat kinderen zich in deze fase voornamelijk in een privé-situatie bevinden, met hun ouders, meestal hun moeder en binnen de vier muren van het huis. Van de factoren die van invloed zijn op kinderen – gezins-, omgevings- en gemeenschapsfactoren – zijn de gezinsinvloeden het belangrijkste. Omgevings- en gemeenschapsinvloeden hebben, behalve in extreme gevallen, veel minder invloed.

Wat zijn belangrijke factoren voor de gezinsinvloeden? De eerste is geld. Onderzoek in de VS laat zien dat opgroeien in een zekere armoede gelijk staat aan twee jaar minder opleiding. Dat is een hoge straf voor de pech om in een arm gezin op te groeien. Dezelfde arme kinderen verdienen later gemiddeld ongeveer 30% minder dan een niet arm kind. Deze kinderen veroorzaken het tweede generatie syndroom doordat ze zeer waarschijnlijk later ook arme ouders worden. Dit is het mechanisme van overlevering tussen generaties. Europees onderzoek laat ongeveer identieke conclusies zien, hoewel iets minder slecht. Gelijkheid in resultaat is dus een absolute voorwaarde voor gelijkheid in kansen. Het belangrijkste gevolg van armoede is de onzekerheid voor de toekomst. Arme ouders worden bijziend in hun gedrag – ze kunnen niet vooruit plannen. Herverdeling is fundamenteel. Het goede nieuws is dat herverdeling haast niets kost. Als Nederland, met een redelijk groot aantal arme kinderen, zou besluiten hier iets tegen te doen, zou het niet meer kosten dan 0,3% BNP op jaarbasis om ervoor te zorgen dat alle ouders met kinderen boven de armoedegrens komen. Dat is heel goedkoop en er is veel winst te behalen.

Positief is dat wanneer moeders werken de armoede onder kinderen met een factor 3 daalt, in sommige landen zelfs met een factor 4. Hoe groter de ontwikkelingen in vrouwenparticipatie in het arbeidsproces, hoe kleiner de last op herverdeling. Dit betekent dat er geïnvesteerd moet worden op een ander gebied van de verzorgingsstaat – deelname van vrouwen aan het arbeidsproces.

Een tweede mechanisme heeft te maken met de tijd die ouders in hun kinderen investeren. Men zou zeggen dat hoe meer vrouwen werken – wat steeds meer de norm wordt in de ontwikkelde samenlevingen, met name in Noord-Europa (in Scandinavië is de norm zelfs fulltime werken) – hoe schadelijkere effecten er voor de kinderen zijn. Ze krijgen immers minder aandacht en stimulans van de ouders. Het blijkt inderdaad schadelijk te kunnen zijn, vooral gedurende het eerste jaar van een

kind. Daarna schijnt er geen nadelig effect te zijn voor kinderen, mits aan twee voorwaarden is voldaan:

§ De moeder moet in haar werk geen stress ondervinden. Stress is schadelijk voor de ontwikkeling van het kind.

§ Het alternatief voor de moeder, de externe zorg, moet van hoge kwaliteit zijn.

Als aan deze twee voorwaarden is voldaan, ondervinden kinderen geen schadelijke gevolgen van hun werkende moeder. Uit onderzoek blijkt dat jongens er iets meer onder te lijden hebben. Het kan zijn dat jongens meer van de mamarol willen. Dit betekent dat het systeem van ouderschapsverlof, met name de duur, opnieuw onder de loep moet worden genomen. Het systeem in Nederland, met een korte periode van betaald verlof, waarna moeders al snel weer aan het werk gaan, werkt contraproductief.

Men zou verwachten dat de vermindering van de zorgtijd van de moeder wordt gecompenseerd door een toename van zorg door de vader. De laatste tien tot vijftien jaar laat in sommige landen inderdaad een revolutie zien in vaderzorg. Dit is helaas een onvolledig en zeer dualistische revolutie. Deze heeft zich voornamelijk voltrokken onder hoger opgeleide vaders terwijl lager opgeleide vaders nog hetzelfde doen als twintig jaar geleden, nl voor de televisie zitten en voetbalwedstrijden kijken. Onder hoger opgeleide vaders is sprake van een verdubbeling van de zorgtijd voor de kinderen. Ook hoog opgeleide moeders besteden meer tijd aan hun kinderen. De totale tijd die tegenwoordig door hoger opgeleide ouders aan de kinderen wordt besteed is groter dan in de gouden eeuw van de huishoudkunst – 1960. Hoger opgeleide ouders laten hun inkomen en toekomstig inkomen voor wat het is en geven prioriteit aan het investeren in hun kinderen zolang die nog klein zijn. Het verschil in de mate van intensieve opvoeding tussen laag en hoog opgeleiden ouders wordt steeds groter. Als de zorgtijd wordt verdeeld in routinematige zaken, zoals het verschonen van luiers, en actieve mentale stimulans door de kinderen voor te lezen en samen te puzzelen, is de kloof tussen laag en hoog het grootst op het gebied van de mentale stimulans. In de context van deze polarisatie is de kwaliteit van externe zorg van vitaal belang.

Het derde mechanisme, gerelateerd aan zorgtijd van de ouders, is de kwaliteit van de ouderlijke zorg. Het gaat hierbij om het cultureel kapitaal van het gezin, niet in de zin van kunsten en hoge cultuur, maar in die van de basiscultuur van alledag. Studies wijzen uit dat een goede maatstaf voor de ouderlijke leercultuur het aantal boeken is dat in de boekenkast staat. Uit de gegevens blijkt dat er geen relatie is tussen het cultureel kapitaal van het gezin – boeken en dergelijke – en hun inkomen en sociaal-economische status. Het is bekend dat leraren weinig verdienen en veel boeken lezen, maar ook dat Berlusconi veel geld heeft maar waarschijnlijk weinig boeken leest.

De tweede verrassing is dat het aspect van cultureel kapitaal belangrijker is dan het inkomen; het heeft veel meer invloed op de ontwikkeling van het kind. Inkomen is dus wel belangrijk maar de leercultuur in het gezin en de ongelijkheden in deze cultuur is belangrijker. Het effect van het verruimen van de tijd die aan kinderen wordt besteed is wellicht groter in gezinnen waar de leercultuur sterk is dan in gezinnen waar deze zwak is.

Een strategie om armoede onder kinderen uit te roeien is gemakkelijk te bedenken. Aan de andere kant lijken deze tijd- en cultuuraspecten andere gewenste vooruitgang lam te leggen. Een investering in kinderen heeft het grootste rendement als dit in de jonge jaren wordt gedaan, vooral in de voorschoolse leeftijd.. Uit een evaluatiestudie is een tamelijk solide bewijs van het rendement naar

voren gekomen – een minimum van 5,5 dollars voor elke geïnvesteerde dollar. Dat is veel! Als de cognitieve mogelijkheden en de motivatie om te leren al op jonge leeftijd worden gestimuleerd, zal het kind later veel effectiever kunnen leren. Dit is het gevolg van de initiële investering. Aan de andere kant betekent een gebrek aan een vroege investering dat het later meer kost om het de kinderen alsnog te leren, omdat ze het niet snel oppakken, moeilijker zijn en meer remedial teaching nodig hebben.

De derde conclusie is dat in het kader van de prioritering van het onderwijsbudget, meer moet worden ingezet in de eerste fase.

Uit de gegevens over de kosten voor onderwijs per leerling op leeftijdsbasis – gemiddeld over de verschillende landen – blijkt dat het meeste geld per kind wordt uitgegeven aan hoger onderwijs. Het geld wordt dus zeer slecht uitgegeven als het doel is het maximaliseren van het menselijk kapitaal en/of het creëren van een grotere gelijkheid in kansen. Het rendement op de investering in kinderen is vooral hoog bij de kinderen met de minst bevoorrechte achtergrond. Recente Amerikaanse schattingen laten 13 dollar zien tegen elke geïnvesteerde dollar per probleemkind. Dit gaat niet alleen over onderwijsresultaten, maar betreft het brede spectrum van de jeugd, inclusief eventueel delinquent gedrag. Eén van de meest positieve redenen om te investeren in de vroege levensjaren van kinderen in de Verenigde Staten is om jeugddelinquentie en latere detentie terug te dringen. De kosten van een jaar detentie in de Verenigde Staten zijn bijzonder hoog; ze staan gelijk aan de jaarlijkse kosten van de Harvard University.

De Noordelijke landen zijn de enige landen met een tamelijk lange ervaring – 25 tot 30 jaar – met vroege basiskinderopvang van hoge kwaliteit. Momenteel zit 85% van de Deense kinderen van één of anderhalf jaar in de kinderopvang, elke dag en het hele jaar door. Ze gingen vroeger met een leeftijd van zes maanden, maar door de verlenging van het ouderschapsverlof is één jaar nu de norm, wat beter is. De investering in de hoge kwaliteit van kinderopvang in de Scandinavische landen is niet geboren uit de drang om te investeren in kinderen. Het komt voort uit de noodzaak de taken van de moeder – de dubbelrol van gezin en carrière – te verenigen. Het begon als een middenklassefenomeen dat de vrouwen wilden werken en goede kwaliteit kinderopvang eisten. En de politici reageerden. Zo werd het Scandinavische systeem geboren. We zouden de resultaten hiervan moeten kunnen zien. Uit een experimentele studie valt op te maken dat je kunt verwachten dat de constant flux afneemt voor de jongste groep kinderen in Scandinavië als, zoals we nu aannemen, de investeringen in kwaliteit in de voorschoolse levensjaren ons later het rendement van gelijkheid geven. Als dat zo is zouden de Noordelijke landen de Gordiaanse knoop van sociale overlevering hebben ontward – de constant flux. Ik heb geen onweerlegbaar bewijs maar wel twee analyses die een zeer sterke kans op dit scenario laten zien.

Er zijn drie groepen vergeleken – de eerste geboren omstreeks 1950, de tweede in de zestiger jaren en de jongste in het midden en de late jaren '70. De jongste groep is de eerste groep in Denemarken en Zweden die naar de kinderopvang ging. In de Verenigde Staten, Duitsland, Italië en Frankrijk blijkt niet meer gelijkheid te zijn ontstaan en zijn de kansen niet toegenomen. Ook de mobiliteit tussen de generaties is gelijk gebleven voor de verschillende groepen. Dat is het bewijs van de constant flux. Voor Denemarken en Zweden veranderen de getallen wel, voor de jongste groep in het bijzonder, en ook voor kinderen van laag opgeleide ouders. De jongste groep Deense kinderen heeft viermaal zoveel mogelijkheden als hun Amerikaanse leeftijdgenoten om hoger niveau onderwijs te bereiken. In vergelijking met zijn oudere groep zijn de kansen verdubbeld. De kans dat een kind met een onbevoorrechte achtergrond hoger onderwijs bereikt is verdubbeld binnen deze groepen.

De twee krachten die ertoe doen zijn het culturele kapitaal, gemeten in boeken, en de SEI, de sociaal-economische status van de ouders. De invloed van deze aspecten op de cognitieve prestaties van kinderen in de Noordelijke landen is substantieel lager dan in andere landen. Een vergelijking tussen Nederland en Finland of Denemarken laat zien dat de invloed van ouderlijk cultureel kapitaal in Nederland ongeveer 50% hoger is dan in Denemarken. Ook de invloed van sociaal-economische status, al relatief laag in Nederland, is nog lager in Finland en Denemarken. Deze landen hebben de invloed van de twee belangrijkste bronnen van ongelijkheid en de overlevering van ongelijkheid tussen de generaties tot een ongekend niveau weten te verlagen.

Denemarken lijkt, door het ontwikkelen van beleid voor het combineren van moederschap en carrière, onbedoeld een systeem ontworpen te hebben dat positief is voor gelijke kansen en mogelijkheden.

Een eerste les is: als de efficiency van de toekomstige economie sterk afhangt van de productiviteit – het menselijk kapitaal – heeft dit zowel implicaties voor de efficiency als voor de gelijke kansen. Het maken van een scherp onderscheid tussen gelijkheid in termen van kansen en gelijkheid in termen van herverdeling, lijkt vreemd. Gelijkheid in resultaten lijkt een absolute voorwaarde voor gelijkheid in kansen. Een beleid dat uitsluitend is gericht op het vergroten van gelijke kansen en daarnaast niet inzet op gelijkheid in resultaat, zal mislukken. Daarnaast hangt de toekomstige efficiency van de economie sterk samen met de mate van het ontwikkelen van gelijkheid in kansen op dit moment. Het is een lange termijn investering met een lange termijn beleidsdoel, waarvan de resultaten waarschijnlijk niet eerder dan over tien, twintig of dertig jaar zichtbaar zullen zijn.

De veranderde rol van de vrouw in de samenleving is ook relevant. De onderhandelingspositie van vrouwen is veranderd, zowel in het gezin als in de samenleving. Deze positie heeft ervoor gezorgd dat in de Scandinavische landen kwalitatieve kinderopvang is opgezet. Twee zaken vloeien voort uit de betere onderhandelingspositie van vrouwen binnen het gezin. Mannen hebben hun gedrag veranderd; vooral hoger opgeleide mannen zijn zich meer met de kinderen gaan bezighouden omdat hun vrouw, de moeder, meer onderhandelingskracht heeft in het gezin. De homogeniteit tussen de paren versterkt dit omdat hun voorkeur ten aanzien van investeringen in het geluk en de opleiding van de kinderen meer overeenkomt. Deze vrouwenrevolutie en de ontwikkeling van de onderhandelingspositie van vrouwen is echter voornamelijk aan de bovenkant van de samenleving gebeurd, terwijl gezinnen aan de onderkant niet of nauwelijks zijn veranderd. Het beleid moet dus vooral gericht worden op verbetering van de onderhandelingspositie van vrouwen aan de onderkant van de samenleving. Dat is de beste manier om gelijke kansen voor kinderen te creëren. Hoe meer onderhandelingskracht de moeder heeft, des te meer geld het gezin aan de kinderen besteedt. Moeders zijn ten aanzien van het belang van de kinderen onbaatzuchtiger dan vaders. Dit suggereert dat alle overheidsbijdragen aan het gezin niet alleen op naam van de vrouw zouden moeten staan maar ook op haar rekening moeten worden gestort. Het beleid om overheidsbijdragen aan het gezin in de vorm van belastingaftrek toe te kennen in plaats van als rechtstreekse bijdrage, wordt steeds populairder in Europa, en ook in Nederland. Dit is echter een slecht idee, omdat dit voornamelijk de vader bevoordeelt als veelal de meest verdienende van het gezin.

Daarnaast zouden de opleidingsbudgetten aan een herprioritering onderworpen moeten worden en vooral moeten worden ingezet op een verhoging van het bedrag gedurende de eerste levensjaren van het kind, te beginnen op eenjarige leeftijd. Ook ouderschapsverlof kan als onderdeel van het opleidingsbudget worden beschouwd. Eén van de speerpunten zou moeten zijn dat gezinsbeleid en onderwijsbeleid worden gekoppeld. In de pre-schoolfase komt de opleidingsimpuls traditioneel gezien van de ouders. Deze impuls moet nu een partnerschap worden tussen ouders en publiek beleid.

In Nederland vormen de immigranten de bevolkingsgroep die het meeste risico loopt. Uit evaluatiestudies van opleidingssystemen in Europa is gebleken dat allochtone ouders er meer moeite mee hebben om hun kinderen op jonge leeftijd naar de kinderopvang te brengen. Vaak is kinderopvangbeleid in Europa gebaseerd op verkeerde ideeën. Zweden dacht bijvoorbeeld in het begin dat het niet nodig was om subsidie voor kinderopvang te geven aan werkloze ouders. Die waren immers toch thuis. Maar de kinderen van die ouders zouden eigenlijk de eerste moeten zijn om gesubsidieerde en hoge kwaliteit zorg te krijgen. De Deense regering experimenteert momenteel met deze ideeën. Er moet serieus worden nagedacht over andere stimuli en ander beleid om ouders en gezinnen die het moeilijk hebben te ondersteunen. Dit is eenvoudig te bereiken aan de inkomenskant. Goede ideeën hieromtrent komt de jeugd ten goede.

Gösta Esping-Andersen (1948) is in Naestved in Denemarken geboren. Hij studeerde sociologie aan de universiteiten van Kopenhagen en Wisconsin. Hij was achtereenvolgens hoogleraar aan Harvard University, Science Centre of Berlijn, European University of Florence en de universiteit van Trento. In 2001 werd hij hoogleraar aan de Pompeu Fabra universiteit in Barcelona. Naast zijn hoogleraarschap is hij lid van tal van adviesorganen en wetenschappelijke raden: ENS te Parijs, Deens Instituut voor Sociaal Onderzoek en de sociale denktank van de voorzitter van de Europese Commissie. Hij schreef een aantal zeer gezaghebbende boeken over de verzorgingsstaat: *The Three Worlds of Welfare Capitalism*, *Welfare States in Transition* en *Why We Need a Welfare State*. Van geen van zijn boeken is tot op heden een Nederlandse vertaling verschenen.

Alexander Rinnooy Kan (1949) studeerde in Leiden (wiskunde), Amsterdam (econometrie) en in Delft. In 1977 werd hij hoogleraar operationeel onderzoek aan de Erasmusuniversiteit in Rotterdam. Van deze universiteit werd hij in 1986 rector magnificus. In 1991 werd hij voorzitter van VNO/NCW, gevolgd door het lidmaatschap van de Raad van Bestuur van ING in 1996. In augustus 2006 werd hij voorzitter van de SER. In januari van dit jaar hield hij de Siemens-lezing.